

Однією з важливою особливістю при навчанні майбутніх офіцерів поліції є вміння викладача приймати інноваційні рішення, йти на певний ризик, успішно вирішувати конфліктні ситуації, що виникають при реалізації нововведення, знімати інноваційні бар'єри.

На думку В. А. Сластєніна та Л. С. Подимова інноваційне навчання трактується як орієнтоване на створення готовності особистості до швидких змін в суспільстві, готовності до невизначеного майбутнього за рахунок розвитку здібностей до творчості, до різноманітних форм мислення, а також здатності до співпраці з іншими людьми [4, с. 25].

Актуальними постають інноваційні педагогічні технології навчання, що використовуються у програмах для підвищення рівня педагогічної майстерності, які пропонує Н. В. Артикуца, а саме: педагогічна технологія критичного мислення; технологія навчання як дослідження; інтегральна педагогічна технологія; технологія розвивального навчання; технології формування творчої особистості; технологія особистісно-орієнтованого навчання; проєктна технологія для стимулювання інтересу до нових знань; технологія диференційованого навчання; технологія гуманістичного навчання; технологія модульно-розвиваючого навчання для формування самоосвітньої компетентності; технологія групового навчання; технології індивідуалізації процесу навчання [1, с. 25].

Метою використання перелічених технологій розвитку педагогічної майстерності викладачів ЗВО з специфічними умовами навчання є підтримка й допомога молодим спеціалістам у період професійної адаптації для підвищення ефективності педагогічної діяльності шляхом вивчення інноваційних освітніх технологій і викладачів вже з педагогічним досвідом.

Висновок. Питання вдосконалення педагогічної майстерності викладача ЗВО з специфічними умовами навчання постає у вивченні структури його педагогічної компетентності. Якщо проаналізувати перелічені чинники то можна сказати, що компетентним викладачем ЗВО є особа, що наділена достатніми знаннями навчальної дисципліни, спеціальними професійними якостями, здатністю здійснювати інноваційну науково-педагогічну діяльність.

Перспективним напрямком подальших досліджень є поглиблене вивчення критеріїв, показників, та рівнів розвитку тості педагогічної майстерності викладача ЗВО з специфічними умовами навчання.

Список бібліографічних посилань

1. Артикуца Н. В. Інноваційні методики викладання дисциплін у вищій юридичній освіті // Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції, присвяченої 390-річчю з дня заснування Київської братської школи-предтечі Києво-Могилянської академії (м. Київ, 25–28 трав. 2005 р.) / відп. ред. Н. В. Артикуца ; НаУКМА, ф-т правничих наук ; Центр інновац. методик. Київ : Стилос, 2005. 270 с.
2. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : підручник. 3-тє вид., випр. і допов. Житомир, 2012. 180 с.
3. Олійник Т. С. Реалізація компетентнісного підходу в навчальному процесі на перекладацькому відділенні факультету іноземних мов ТНПУ ім. В. Гнатюка // Професійні компетенції та компетентності вчителя : матеріали регіон. наук.-практ. 436 семінару. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. 445 с.
4. Сластєнин В. А., Подымова Л. С. Педагогика : Инновационная деятельность. М. : Магистр, 1997. 224 с.
5. Степанов О. М., Фицула М. М. Основы психологии и педагогики : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 528 с.

Одержано 01.11.2019

УДК 347.91.95

Оксана Григорівна БОРТНІК,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін факультету № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0001-7816-0387>

ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ТА ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ ІЗ ЮРИДИЧНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

Визначення порядку та підстав реалізації державного примусу у цивільному судочинстві у науці цивільного процесуального права не вирішується однозначно, що тягне суперечливе нормативно-правове регулювання відповідних процесуальних заходів та їх застосування у правозастосовній діяльності. У чинному цивільному процесуальному законодавстві передбачено забезпечувальні заходи, заходи процесуального примусу та інші примусові заходи, які мають мету запобігання створенню перешкод у здійсненні судочинства, припинення протиправної поведінки або накладення за протиправну поведінку на відповідних осіб додаткових обтяжень різного характеру. З реформуванням цивільного процесуального законодавства підхід до процесуального примусу дещо змінився, що виразилось у розширенні його форм. Утім правова регламентація деяких концептуальних питань залишилась нечіткою, зокрема: сутність примусових заходів, які не регламентовані ст. 144 ЦПК України, заходів, які мають припиняючий характер, допустимість застосування декількох заходів примусу одночасно або критерії їх вибору судом.

Процесуальний примус традиційно досліджують у співвідношенні із цивільною процесуальною відповідальністю, щодо сутності якої єдині підходи відсутні. В. В. Комаров та О. В. Рожнов диференціюють державний примус у цивільному судочинстві, заперечуючи цивільну процесуальну відповідальність. М. О. Гетманцев підтримує позицію, згідно з якою процесуальний примус є цивільною процесуальною відповідальністю [2, с. 73]. К. В. Куцик визнає примус

у цивільному судочинстві тотожним заходам процесуального примусу [3, с. 153–154]. Дослідниками визнається, що правова природа запобігання зловживанням правом або їх припинення як особливого виду правопорушення знаходиться в межах юридичної відповідальності [1, с. 409; 4, с. 121]. Інші позиції зводяться до того, що для юридичної відповідальності в цілому є характерним застосування заходів особистого чи майнового характеру у вигляді обмеження прав [4, с. 108–121; 5, с. 122], чим характеризуються й заходи процесуального примусу, й інші форми примусу у судочинстві.

Класифікація форм державного примусу у цивільному судочинстві здійснюється по-різному. В. В. Комаров та О. В. Рожнов виокремлюють скасування незаконних судових рішень, процесуальні тяжкості та превентивні заходи [1, с. 462–463]. Більш послідовно та системно виглядають позиції, які ґрунтуються на положеннях загальної теорії права про диференціацію державного примусу та сутність санкцій правових норм. О. М. Єрмаков та Д. Г. Нохрін до системи заходів примусу включають заходи, спрямовані на припинення протиправної поведінки суб'єктів, поновлення порушеного правопорядку (заходи захисту), забезпечення виконання обов'язків (відповідальності) і попередження правопорушень [6, с. 13–14; 7, с. 42–73]. О. Г. Новіков виділяє заходи відповідальності, захисту і превентивні (запобіжні) заходи [5, с. 12–13]. Д. Г. Нохрін виділяє додатково ініціювання, що не підставою якого не є протиправна поведінка, утім яке обумовлено метою судочинства, зокрема дискреційне залучення у справу необхідних учасників процесу [7, с. 7–8]. Утім зважаючи на в цілому забезпечувальний характер таких дій, направлених на ефективність процедури, їх можна відносити до превентивних заходів.

Дослідники в інших галузях процесуального права дотримуються схожих позицій, виділяючи заходи попередження, заходи припинення процесуальних правопорушень, заходи відповідальності (процесуально-правової та матеріально-правової), заходи захисту (відновлення порушеного правопорядку у сфері судового процесу) [8].

З приводу відповідальності за зловживання правами Комітет міністрів РЄ відзначив: до будь-якої сторони повинні застосовуватися санкції, якщо вона, отримавши судове повідомлення, не вчинить процесуальні дії в строки, встановлені законом або судом. В залежності від обставин до таких санкцій можуть відноситись: позбавлення права на процесуальні дії, відшкодування шкоди та відшкодування витрат, накладення штрафу та залишення заяви без розгляду. Коли особа подає явно необґрунтований позов, суд повинен мати повноваження ухвалювати рішення у справі в порядку спрощеної процедури і, якщо це необхідно, накладати на цю особу штраф або ухвалювати рішення про відшкодування збитків іншій стороні. Якщо сторона під час судового розгляду поводить себе недобросовісно та явно порушує процедуру з очевидною метою затягнути розгляд справи, суд повинен мати повноваження або негайно ухвалити рішення по суті, або застосувати санкції, наприклад: накласти штраф, зобов'язати відшкодувати збитки або позбавити права на процесуальні дії; в особливих випадках стягувати з адвоката судові витрати [9]. Отже у рекомендаціях звертається увага на те, що санкції є взаємовиключними та не можуть застосовуватись одночасно. У контексті відсутності доктринальної єдності з визначення сутності цивільної процесуальної відповідальності, застосування до осіб інших санкцій за порушення процедури, важливості, доцільності та адекватності в рамках дотримання основоположних прав особи заходів примусу, встановлення співвідношення різних форм процесуального примусу та відповідальності залишається важливим завданням науки.

В. В. Комаров та О. В. Рожнов зазначають, що існування цивільної процесуальної відповідальності особи, обумовлює необхідність виокремлення окремого виду правопорушення – цивільного процесуального правопорушення, якого законодавством не передбачено. Встановлення цього виду відповідальності не відповідає теорії юридичної відповідальності [1, с. 373–374, 462]. З такими міркуваннями важко погодитись, оскільки державний примус є ознакою та умовою юридичної відповідальності, яка є однією з його видів та представлена у цивільному процесуальному праві. Також не можна ставити в один ряд санкції та засоби примусу [10, с. 106], оскільки останні є наслідком застосування санкцій норм права в порядку, передбаченому законом. Важливим є те що, змістом санкцій є обмеження у реалізації прав чи додаткові обов'язки, що може суттєво вплинути на забезпечення права на справедливий суд, тому зазначені вище рекомендації Комітету міністрів РЄ щодо альтернативності примусу у судочинстві є виправданими.

У цивільному процесуальному законодавстві, зокрема, за зловживання процесуальними правами передбачено декілька форм процесуального примусу: штраф (п. ч. 1 ст. 148 ЦПК України), покладення повністю або частково на сторону, яка зловживала правами, судових витрат (ч. 9 ст. 141 ЦПК України) та правоприпинення, яке виражається в обмеженні у реалізації права, яким особа зловживала (ч. 3 ст. 44 ЦПК України). Законодавством не визначено, чи може суд одночасно застосувати всі із зазначених форм, навіть зважаючи на те, що у цьому випадку представлені заходи правоприпинення та каральні заходи. Редакція ЦПК України до 15.12.2017 року передбачала положення відповідно до якого межі розсуду суду були визначені наступним чином: до однієї особи не могло бути застосовано кілька заходів процесуального примусу за одне й те саме правопорушення. У цьому сенсі також має значення, яким чином кваліфікувати повноваження суду щодо додаткового покладення судових витрат на сторону, яка зловживала правами. Позиція міжнародних організацій є такою, що всі заходи примусу є взаємовиключними.

Виходячи із поділу державного примусу на превентивні (забезпечувальні) заходи, процесуальної відповідальності (заходи процесуального примусу), заходи відновлювального характеру та заходи припинення протиправної поведінки, їх можна оцінювати у цивільному судочинстві, враховуючи положення «non bis in idem». Відповідно до ст. 61 Конституції України визначено, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Особа може бути притягнена за правопорушення до різних видів відповідальності, зокрема: цивільної, адміністративної чи кримінальної відповідальності, що не суперечить принципу «non bis in idem».

Доречно у цьому контексті відзначити, що юридична відповідальність передбачає вид і міру державно-владного (примусового) зазнання особою втрат благ особистого, організаційного і майнового характеру за вчинене правопорушення як нового, додаткового обов'язку, якого раніше не було у особи [12, с. 431; 11, с. 133]. Якщо аналізувати процесуальний примус з цієї позиції, то визнання дії зловживанням є звичайним заходом правоприпинення, який передбачений санкцією процесуальної норми, утім не є відповідальністю. Залежно від обставин конкретної справи у теорії права виокремлюють такі наслідки зловживання правом: визнання їх недійсними (його наслідків), заборона дій, припинення здійснення суб'єктивного права без його позбавлення тощо [12, с. 429]. Як справедливо зазначає М.І. Козюбра, юридичну відповідальність слід відрізняти від інших примусових заходів державного реагування. Так, не можна вважати юридичною відповідальністю тимчасове обмеження прав особи у визначених законом випадках як превентивний захід від можливих правопорушень. Так само дослідник не вбачає юридичну відповідальність при вжитті заходів, спрямованих на відновлення порушеного правопорядку. У цих випадках на суб'єкта покладається обов'язок відновити правове становище [11, с. 302].

Отже заходи поновлення правопорядку не можна розглядати як «відповідальність». Зокрема, тимчасове вилучення доказів судом направлені не на покладення додаткових обов'язків, а на усунення протиправних перешкод у здійсненні судочинства, що не виключає застосування перших. Припинення неправомірної поведінки із очевидністю, зважаючи на його мету, не передбачає додаткових обов'язків, а у зв'язку із застосуванням санкції процесуальної норми передбачає застосування міри, направленої, зокрема, на припинення реалізації права (ч. 3 ст. 44 ЦПК України).

Неоднозначними у процесуальному праві та правозастосуванні є також питання характеру та ступеню суворості застосування заходу, який повинен бути справедливо обраний судом зважаючи на пропорційність як вимогу до правозастосування та правообмеження. Зокрема, у якому випадку необхідно ухвалити рішення по суті (зокрема, без доказів сторони у зв'язку із порушенням обов'язків, пов'язаних із доказуванням чи зловживаннями), або застосувати й інші заходи, наприклад: накласти штраф, зобов'язати відшкодувати витрати іншої сторони або позбавити права на процесуальні дії.

Виходячи із викладеного, при подальшому реформуванні цивільного процесуального законодавства необхідно визначитись чи слідувати концептам загальної теорії права та субсидіарно тлумачити міжнародні стандарти щодо можливості одночасного застосування заходів відповідальності та інших видів примусу, чи більш ґрунтовно врахувати рекомендації Комітету міністрів РЄ та передбачити виключно альтеративне застосування примусу. Відповідно ж до чинного законодавства характерним для більшості заходів примусу у цивільному судочинстві є те, що вони застосовуються на розсуд суду. Виходячи з того, що однією з ознак юридичної відповідальності є її невідворотність та чітка правова визначеність, то за чинним цивільним процесуальним регулюванням формально як такої юридичної відповідальності не існує. Виключення складає попередження та видалення із залу судового засідання, де повноваження суду закріплено імперативно. Тому розсуд суду необхідно врегулювати більш визначено, закріпивши умови та підстави застосування різних санкцій процесуальних норм права. Цивільне процесуальне законодавство не передбачає правопорушення як такого, тому якщо буквально тлумачити відповідні положення, у цивільному судочинстві до особи може бути застосовано декілька заходів примусу за одне порушення. Примітним є те, що принцип «*non bis in idem*» не виключає можливості покладення на особу додаткових видів юридичної відповідальності [11, с. 307] за умови закріплення кумулятивних або складних санкцій за порушення норм права.

Список бібліографічних посилань

1. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. Харків : Право, 2011. 1352 с.
2. Гетманцев М. Заходи процесуального примусу як засоби реалізації цивільної процесуальної відповідальності. *Юридична Україна*. 2011. № 5. С. 71–77.
3. Куцик К. В. Примус у цивільному судочинстві : поняття та співвідношення із категорією цивільної процесуальної відповідальності // *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення : матеріали VIII Всеукр. наук.-теор. конф. (м. Київ, 24 листоп 2016 р.)* / ред. кол. В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. ; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2016. С. 151–154.
4. Коханська М. Л. Процесуальні засоби забезпечення ефективності цивільного судочинства: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.13. Харків, 2019. 245 с.
5. Новиков А. Г. Гражданская процессуальная ответственность : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.15. Саратов, 2002. 211 с.
6. Ермаков А. Н. Меры защиты в арбитражном процессуальном праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.13. Саратов, 2002. 27 с.
7. Нохрин Д. Г. Государственное принуждение в гражданском судопроизводстве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.15. М., 2006. 200 с.
8. Трещова О. Р. До проблеми класифікації форм державного примусу в адміністративному судочинстві // *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2010. Вип. 20. С. 166–176.
9. Рекомендация Комитета министров Совета Европы государствам-членам относительно принципов гражданского судопроизводства, направленных на совершенствование судебной системы : від 28.02.1984 № R (84) 5 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_126 (дата звернення: 08.10.2019).
10. Васильєв С. В. Цивільний процес України : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2013. 344 с.
11. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
12. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.

Одержано 27.10.2019